

Martín Carbajo-Núñez

Świętowanie życia:

Reguła i Boże Narodzenie w Greccio
(1223-2023)

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Teologii
2023

Świętowanie życia:

**Reguła i Boże Narodzenie w Greccio
(1223-2023)**

Martín Carbajo-Núñez OFM

Świętowanie życia:

Reguła i Boże Narodzenie w Greccio

(1223-2023)

Przekład z języka angielskiego:
Katarzyna Parzych-Blakiewicz

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Teologii
2023

Przekład drugiego wydania książki:
CARBAJO-NÚÑEZ Martín
Celebrating life: The Rule and Christmas at Greccio (1223-2023),
2nd edition

Wydanie oryginalne:
CARBAJO-NÚÑEZ M.
Celebrando la vida. La Regla y Greccio (1223-2023),
Ed. Efarantzazu, Vitoria-Gasteiz 2023

Pierwsze wydanie anglojęzyczne:
CARBAJO-NÚÑEZ Martín
Celebrating life: The Rule and Christmas at Greccio (1223-2023),
Tau Publishing, Phoenix (AZ) 2023

Recenzent:
o. prof. dr Paweł SAMBOR OFM,
Papieski Uniwersytet *Antonianum* w Rzymie

Przygotowanie do druku:
Adam Głowacki

Na okładce:
Giotto, Opowieści o św. Franciszku: Szopka w Greccio, ok. 1296
Bazylika św. Franciszka w Asyżu, Górny Kościół
© Archiwum fotograficzne Świętego Klasztoru św. Franciszka w Asyżu,
Włochy

Projekt okładki:
Adam Głowacki

ISBN 978-83-64129-71-1

© 2023 Martín Carbajo-Núñez

*Dla Rodziny Franciszkańskiej,
która z radością celebrowe swój własny charyzmat*

Wprowadzenie

Niniejsza książka powstała jako refleksja nad istotą obchodów 800-lecia dwóch ważnych wydarzeń dla rodziny franciszkańskiej, przypadających w roku 2023. Są to: zatwierdzenie późniejszej Reguły (*Regula bullata*) przez papieża Honoriusza III w dniu 29 listopada 1223 r. i obchody Bożego Narodzenia w Greccio, które odbyły się zaledwie miesiąc później. Ten jubileusz jest momentem łaski i sprzyjającą okazją do odnowienia naszego poświęcenia się Panu.

Żywy płomień, który inspirował Franciszka z Asyżu i jego naśladowców przez osiemset lat, wymaga ciągłego rozpalania. My – współcześni – także jesteśmy zaproszeni do podjęcia tego wyzwania dzisiaj, w sposób twórczy i dynamiczny, unikając niepotrzebnej nostalgii. Celem niniejszej publikacji jest uczynienie temu zadość.

W życiu konsekrowanym nie chodzi o egzystowanie, ale o nowe życie¹. Pan, który pozwolił Franciszkowi „rozpocząć czynienie pokuty” (*T* 1), daje nam teraz tę możliwość, aby z wdzięcznością wspominać przeszłość, radośnie umacniać naszą tożsamość charyzmatyczną w teraźniejszości i otwierać się z nadzieją na przyszłość.

Obchodząc wielowiekowy jubileusz, musimy na nowo przyjąć zaproszenie Franciszka: „Bracia, zacznijmy służyć Panu Bogu” (*1 Cel* 103). Zakon franciszkański, jak każda inna grupa życia zakonnego, jest żywym organizmem, który powinien być

¹ FRANCISZEK, *Homily* (2 II 2019), *OR* 29 (4-5 II 2019) 11.

otwarty na istotne procesy przemian. Musimy także dążyć do tego, aby obchody jubileuszowe miały pozytywny wpływ na nasze społeczeństwo i środowiska kulturowe, w których jesteśmy zanurzeni.

Obchodzimy jubileusz „Reguły zatwierdzonej” (*Regula bullata*), która jest oficjalnie i formalnie uznana przez Kościół na poziomie kanonicznym. Można jednak po prostu powiedzieć, że obchodzimy jubileusz „Reguły”, bez dalszych uściśleń. Franciszek napisał trzy jej wersje: Proto-Regułę (1209), Regułę niezatwierdzoną (*Regula non bullata*) (1221) i Regułę zatwierdzoną (*Regula bullata*) (1223). Dla niego najważniejsze jest, aby „zachowywać świętą Ewangelię” (2 Reg 1), co wykracza poza zakres jakiegokolwiek tekstu legislacyjnego.

Papież Honoriusz także uznał ciągłość między poszczególnymi wersjami, gdyż jedynie potwierdza Regułę, którą Innocenty III wcześniej zatwierdził ustnie. W istocie papież nie mógł zatwierdzić nowej Reguły bez zaprzeczenia dekretowi wydanemu przez Sobór Laterański IV w 1215 r., który zabraniał zakładania nowych zakonów.

W pierwszym rozdziale studiujemy Regułę zatwierdzoną (*Regula bullata*), która jest jedną z czterech wielkich Reguł życia konsekrowanego. Analizujemy jej inspirującą siłę w dzisiejszym zsekularyzowanym społeczeństwie. Jest to nie tylko tekst prawny, ale także dokument duchowy, przewodnik życia według wzoru Świętej Ewangelii (część 1). Osoby sprawujące władzę powinny służyć temu żywotnemu procesowi, działając jak matki troszczące się o życie (część 2). Trzecia część przedstawia aktualność Reguły i potrzebę inspirującego przywództwa, które promowałoby procesy transformacji, aby sprostać obecnym wyzwaniom życia zakonnego.

W drugim rozdziale skupiamy się na obchodach Bożego Narodzenia w Greccio, w których uczestniczył św. Franciszek w 1223 roku. Powszechnie uważa się, że to wydarzenie dało początek chrześcijańskiej symbolice żłóbka i intensywnej duchowej atmosferze otaczającej Boże Narodzenie. Oprócz kilku uwag historycznych, rozdział ten odnosi się do najważ-

niejszych tematów franciszkańskiej tradycji teologicznej i jej znaczenia dla dzisiejszego społeczeństwa.

1 stycznia 2022 roku Konferencja Rodziny Franciszkańskiej [CFF] opublikowała dokument zawierający Wytyczne dotyczące obchodów Stulecia Franciszkanów (2023-2026), które dotyczą Paschy przeżywanej przez Franciszka oraz głównych wydarzeń ostatnich lat jego życia. Mówiąc dokładniej, CFF ujęła ten jubileusz w perspektywie czterech bardziej szczegółowych obchodów: Reguła zatwierdzona (*Regula bullata*) i Boże Narodzenie w Greccio (2023), Dar Stygmatów (2024), Pieśń słoneczna (2025) i, jako kulminacja, Pascha Franciszka (2026). Na końcu niniejszej książki, w aneksie, przytaczamy część tego dokumentu, która bezpośrednio nawiązuje do dwóch stuleci będących przedmiotem naszej refleksji: Reguły zatwierdzonej (*Regula bullata*) i Bożego Narodzenia w Greccio.

Na obchody roku 2023 CFF wybrał tytuł „Jesteś radością”, zaczerpnięty z „Chwała Bogu Najwyższemu” św. Franciszka². Nasze studium zaprasza również wszystkich do radosnego świętowania życia, które Bóg dał nam poprzez profesję zakonną w Zakonie Franciszkańskim.

Dokument CFF i kolejne wytyczne, opublikowane 31 sierpnia 2022 r., są oparte na czterech wymiarach: teologicznym, antropologicznym, eklezjologicznym i społecznym. Poniżej będziemy kontynuować prezentację treści naszej książki zgodnie z zarysem tych czterech wymiarów.

Wymiar teologiczny

CFF potwierdza, że obchody stulecia Reguły zatwierdzonej (*Regula bullata*) są okazją do rozeznania centralnego miejsca Ewangelii w naszym życiu. W tym sensie nasze studium podkreśla, że dla Franciszka Reguła jest życiem, przewodnikiem do życia „według formy świętej Ewangelii” (T 14). Profesja

² Zob. *Trzon tematyczny/charyzmatyczny obchodów Stulecia Franciszkanów 2023-2026*, w: *OFM – Ordo Fratrum Minorum* [online], dostęp: 16.11.2023, <<https://ofm.org/uploads/Thematic%20charismatic-cores.pdf>>.

zakonna oznacza przyjęcie (*accipere*) tego życia (*2 Reg 2,1*); to znaczy doświadczenie darmości Boga i pozwolenie, aby logika daru przeniknęła nasze relacje.

Franciszek pragnie, aby jego bracia osiągnęli pełnię życia w Chrystusie, którego wyznają, nie ograniczając się do jedynie formalnego podporządkowania się zasadom. Dlatego woli on raczej napominać niż wydawać polecenia (*2 Reg 3,10*). Pisze krótką, sugestywną regułę, ponieważ prawdziwą regułą i życiem jest Ewangelia. W ten sposób Święty wykracza poza tradycyjne schematy prawne i zaprzecza logice władzy, która rozdziela zadania i wyznacza granice, szukając interesów zamiast wzajemnego daru.

Franciszek pisze Regułę w trudnym czasie, pośród silnych wewnętrznych napięć w Zakonie. Do ich przezwyciężenia nie szuka politycznego kompromisu, ale ponownie odwołuje się do łaski początków, czyli do ideału charyzmatycznego, który przemienił jego życie. Miesiąc po zatwierdzeniu Reguły świętował w Greccio misterium Wcielenia Słowa, które stało się naszym Bratem i narodziło się na nowo w sercach wszystkich obecnych. Świętując to wydarzenie, my także jesteśmy zaproszeni, aby dziś powitać życie duchowe, które rodzi się i odnawia.

Dokument *CFF* potwierdza również, że tajemnica wcielenia, którą Franciszek celebrował w Greccio, jest zaproszeniem do odnowienia „życia wiary, aby stało się ono bardziej rzeczywiste i konkretne”. Rzeczywiście, ideał świętości jest zawsze powiązany ze społecznym zaangażowaniem w służbę uciśnionym (*GE 101*) oraz z trzeźwym, prostym i radosnym stylem życia. Duchowość mistyczna na wzór św. Franciszka z Asyżu pozwala nam usłyszeć „wołanie ziemi i krzyk biednych”³, uwalniając nas od powszechnego konsumpcjonizmu, który znieczula sumienia.

Franciszek z Asyżu kontempluje tajemnicę Boga, który staje się ciałem, pokorną obecnością w zmysłowym świecie, szczególnie w ubogich i opuszczonych. My także potrzebujemy

³ *LS 49*; „...cry of the earth and the cry of the poor...” – *S19df 17*.

serca, które „widzi” (*DC* 31) i „słucha” (*2 Reg* 3,9); to znaczy musimy przyjąć „mystykę otwartych oczu”⁴, która pomoże nam doświadczyć „wewnętrznej więzi, jaka istnieje między Bogiem a wszystkimi bytami” (*LS* 234). Ta mistyka zwyczajnego życia skupia się na codziennych relacjach i skłania do wykonywania „zwykłych czynów w niezwykły sposób” (*GE* 17). Rozwija się „przez małe gesty” (*GE* 16) i zawsze wiąże się z wewnętrznym pragnieniem kontemplacji.

Wymiar antropologiczny

Dokument *CFF* skupia uwagę na wymiarze antropologicznym w zakresie dotyczącym naszego bycia braćmi i siostrami. Reguła ma także na celu rozwój i ochronę braterskiego i relacyjnego wymiaru zakonnego charyzmatu franciszkanów, „jeśli bowiem matka karmi i kocha syna swego cielesnego, o ileż troskliwiej powinien każdy kochać i karmić swego brata duchowego!” (*2 Reg* 6,8). Taką macierzyńską troską należy objąć naszą siostrzaną matkę ziemię, gdyż jest ona także kochającą matką, która „nas odżywia i dogląda” (*PSł* 22).

W niniejszym opracowaniu jest pokazane jak św. Franciszek czyni priorytetowymi relacje braterskie, czyli w wymiarze horyzontalnym, które szanują indywidualność każdego brata. Podczas gdy wspólnoty monastyczne kładą nacisk na relacje pojedynczego mnicha z instytucją, Franciszek pragnie, aby jego zakonnicy traktowali się nawzajem jak bracia i aktywnie uczestniczyli we wspólnym zarządzaniu poprzez zgromadzenia kapituły. Bardziej niż wspólnoty zamieszkania pragnie braterstwa. Udało mu się nawet włączyć do Reguły zatwierdzonej (*Regula bullata*) termin „braterstwo”, mimo że nie był on wówczas uważany za termin prawniczy.

Miłość braterska powinna przenikać życie brata mniejszego nie tylko w jego relacjach z innymi braćmi, ale także w jego zadaniu duszpasterskim i ewangelizacyjnym. Bracia będą

⁴ METZ Johann Baptist, *Mistica degli occhi aperti. Per una spiritualità concreta e responsabile*, Queriniana, Brescia 2013.

głosić kazanie poprzez przykład, przebywając z życzliwością „wśród” ludu i unikając wszelkich form sporów.

Celano mówi nam, że to doświadczenie braterstwa było obecne także podczas obchodów Bożego Narodzenia w Greccio. Franciszek pragnie, aby każdy miał radosne, wizualne i emocjonalne przeżycie, które pomoże mu w prawdziwym spotkaniu z tajemnicą. Zaprasza wszystkich, aby „kontemplowali” to oczami ciała, „odczuwając” i „dotykając” niewygód i ubóstwa, jakiego doświadczyło Dzieciątko Jezus (*1 Cel 84*). Papież Franciszek, współcześnie także zaprasza do osobistego zaangażowania w misterium Bożego Narodzenia, potwierdzając, że „szopka została stworzona i zrealizowana przez tych, którzy byli obecni” (*AdS 2*).

Wymiar eklezjologiczny

Jeśli chodzi o wymiar eklezjologiczny, dokument *CFF* podkreśla wagę bycia w komunii z całym Kościołem. Podobnie nasze rozważania pokażą, że Franciszek z Asyżu łączy wierność Ewangelii z wiernością Kościołowi. Reguła zatwierdzona zaczyna się od zaproszenia do zachowywania Ewangelii w posłuszeństwie i szacunku „papieżowi Honoriuszowi i jego kanonicznie wybranym następcom” (*2 Reg 1,2*) oraz kończy prośbą o to, by kardynał protektor kierował braterstwem, iżby bracia byli „zawsze poddani i położeni pod stopy tegoż świętego Kościoła” (*2 Reg 12,3*).

Franciszek nie pragnie formalnych i zimnych interakcji; dlatego też osobiście nawiązuje relację z hierarchicznym Kościołem, co było wówczas czymś niespotykanym. Wymiana instytucjonalna odbywa się zatem poprzez osobistą relację Ministra generalnego z papieżem: „Brat Franciszek przyrzeka posłuszeństwo” papieżowi (*2 Reg 1,2*), a „inni bracia niech będą posłuszni bratu Franciszkowi i jego następcom” (*2 Reg 1,3*).

Wytyczne *CFF* wskazują, że „Obchody rocznic stają się dobrą okazją, aby jako rodzina franciszkańska wesprzeć reformę kościelną, którą przeprowadza papież w swoim pontyfikacie

cie” (por. Załącznik 1.1). Franciszkanie muszą zatem pomóc w budowaniu Kościoła synodalnego, który będzie bliski ubogim z miłością.

Papież Franciszek uczy, że właśnie tej drogi synodalności Bóg oczekuje od Kościoła trzeciego tysiąclecia⁵. Ta koncepcja jest zgodna z nauczaniem Soboru Watykańskiego II, który nawiązuje do podstaw synodalności, gdy mówi o Kościele jako o ludzie Bożym, podkreślając równość i wspólną godność wszystkich ochrzczonych.

Synodalność nie neguje zasady władzy, ale podkreśla, że należy ją sprawować w postawie zorientowanej na służbę i słuchanie, unikając klerykalizmu i promując uczestnictwo wszystkich. Międzynarodowa Komisja Teologiczna wyraża to w tych słowach: ‘W tym kontekście eklesjologicznym synodalność jest specyficznym *modus vivendi et operandi* Kościoła, Ludu Bożego, który objawia i nadaje treść jego bytowi jako komunii, gdy wszyscy jego członkowie wspólnie podróżują, gromadzą się na zgromadzeniach i biorą czynny udział w misji ewangelizacyjnej’⁶.

Kościół synodalny znalazł swoje odzwierciedlenie w niektórych aspektach obchodów Narodzenia Pańskiego w Greccio, jak to wykażemy na kolejnych stronach. Tam bracia, mężowie i kobiety tej ziemi, bogaci i biedni, duchowni i świeccy, szlachta i plebejusze, wszyscy aktywnie uczestniczą, nie domagając się przywilejów ani nie zaznaczając różnic hierarchicznych. W centrum sceny znajdują się także zwierzęta (wół, osioł), siano, a nawet las i skały (*1 Cel 85*). Wszyscy przyłączają się do rado-

⁵ FRANCISZEK, *Address during the ceremony commemorating the 50th anniversary of the institution of the synod of bishops*, (17 X 2015), *OR* 238 (18 X 2015) 4-7, tu: 4.

⁶ Tłumaczenie własne. „In this ecclesiological context, synodality is the specific *modus vivendi et operandi* of the Church, the People of God, which reveals and gives substance to her being as communion when all her members journey together, gather in assembly and take an active part in her evangelising mission” – INTERNATIONAL THEOLOGICAL COMMISSION, *Synodality in the life and mission of the Church*, (2 III 2018) 6, w: *The Holy See* [online], dostęp: 11.12.2023, <https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_20180302_sinodalita_en.html>.

ści z okazji święta, które zdaje się zapowiadać kosmiczne braterstwo czasów mesjańskich. Dlatego Franciszek modli się: „niech raduje się niebo i weseli ziemia, niech drży morze i to, co je wypełnia, będą cieszyć się pola i wszystko, co jest na nich. Śpiewajcie Mu pieśń nową, śpiewaj Panu ziemię całą” (*Of 15,9n*).

To kosmiczne, czule i egalitarne braterstwo jest wyrażane także dzisiaj przez ludzi przygotowujących żłóbek bożonarodzeniowy z najbardziej różnorodnych materiałów (*AdS 1*), uwzględniając postacie i elementy każdego kontekstu kulturowego.

Wymiar społeczny

Dokument *CFF* proponuje, aby wymiar socjologiczny skupiał się na franciszkańskim sposobie obecności w świecie, jako braci *mniejszych*. Rzeczywiście, Franciszek prosi swoich braci, aby „idąc przez świat nie wszczynali kłótni i nie spierali się słowami ani nie sądzili innych” (*2 Reg 3,10*).

Na kolejnych stronach zostanie wyjaśnione co oznacza, że pierwszym franciszkańskim sposobem ewangelizacji jest realna i serdeczna bliskość (*EG 199*), bycie wśród ludzi, podporządkowanie się każdemu stworzeniu oraz krzewienie kultury spotkania i przyjaźni społecznej. Będąc *mniejszymi*, bracia wyrażają naśladownictwo Emmanuela, który wcielając się, stał się *Bogiem z nami* (por. *LZ 52*) i mocą Ducha ożywił stworzenie od wewnątrz. Papież Franciszek ujmuje to w ten sposób: ‘Lubię przypominać sobie, co św. Franciszek z Asyżu zwykł mówić swoim braciom: «Głoście Ewangelię przez cały czas; jeśli to konieczne, użyj słów». Słowa przychodzą... ale świadectwo jest najważniejsze⁷.

⁷ Tłumaczenie własne. „I like to recall what Saint Francis of Assisi used to say to his friars: ‘Preach the Gospel at all times; if necessary, use words.’ Words come... but witness comes first” – FRANCISZEK, *Address to participants in the international congress on catechesis* (27 IX 2013), *OR* (29 IX 2013) 8, zob. *The Holy See* [online], dostęp: 12.12.2023, <https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/september/documents/papa-francesco_20130927_pellegrinaggio-catechisti.html>; por. Tenże, *Homily* (1 IV 2013) 2, *OR* (15/16 IV 2013) 8.

Wytyczne *CFF* zachęcają nas także do tego, aby „Dowartościować ewangelizacyjną moc dziedzictwa kulturowego i artystycznego obecnego w rodzinie franciszkańskiej, aby stało się ono narzędziem spotkania i dialogu ze współczesnym społeczeństwem” (Załącznik 2.5). W rzeczywistości ewangelizacja nie będzie atrakcyjną, jeśli pozostanie oderwaną od piękna. Zgodnie z wyznaniem św. Augustyna, że nie można kochać tego, co nie jest piękne⁸.

We wcześniejszych opracowaniach⁹ wykazaliśmy, że tradycja franciszkańska podkreśla wagę drogi piękna (*via pulchritudinis*) i obficie ją wykorzystuje. W Ameryce bracia franciszkańscy przyjęli wiele aspektów rdzennych kultur: symbole, ekspresję artystyczną, muzykę. W ten sposób jest wcielana w życie zasada hybrydyzacji kulturowej. Godnym uwagi przykładem jest dramat sakralny „Adoracja królów” (*Adoración de los Reyes – Adoration of the Kings*), wystawiony po raz pierwszy w Tlaxomuco w XVI wieku. Celem tego przedsięwzięcia było włączenie historii rdzennych Meksykanów w tradycję kultuwującą historię zbawienia.

Dziś warto przywiązywać większą wagę do pracy przewodników turystycznych, którzy przybliżają zwiedzającym franciszkańskie dziedzictwo artystyczne i kulturowe. To zadanie można uznać za posługę na nowym „dziedzińcu pogan”, gdzie niewierzący spotykają się z wiarą Kościoła na drodze doświadczenia piękna.

Nasze studium uwydatnia piękno i głębię celebracji szopki franciszkańskiej w Greccio, ukazującej kosmiczny wymiar Wcielenia i zbawienia. Chrystus rodzi się ubogi na peryferiach Cesarstwa Rzymskiego, aby głosić Dobrą Nowinę nie tylko

⁸ AUGUSTYN z HIPPONY, *The confessions*, IV 13,20, PL 32, 701 (TENŹE, *The confessions of St Augustine*, Cosimo Classics, New York 2009); TENŹE, *De music*, VI 13,38, PL 32 1183-1184.

⁹ Por. CARBAJO-NÚÑEZ Martín, *La alegría de evangelizar. Potencialidad de la via pulchritudinis y del lenguaje narrativo*, „Verdad y vida” 265 (2014) 333-367; TENŹE, „Proclamad la Buena Nueva a toda la creación” (*Mc 16,15*). *Ecología integral y evangelización* (monographic issue), „Frontera Hegian. Cuadernos de Formación Permanente de VR”, 121/3 (2023) c. 5.

ludziom, ale całemu stworzeniu. „Polecenie brzmi: «Idźcie na cały świat i głosście Ewangelię wszelkiemu stworzeniu!» (Mk 16,15), ponieważ «stworzenie z upragnieniem oczekuje objawienia się synów Bożych» (Rz 8,19)» (EG 181).

Życie zgodne z Ewangelią jest nierozzerwalnie związane z odpowiedzialnym postępowaniem w sferze ekologicznej. „Życie powołaniem, by być obrońcami dzieła Bożego, jest istotną częścią życia uczciwego, nie zaś czymś opcjonalnym, ani też drugorzędnym elementem doświadczenia chrześcijańskiego” (LS 217).

W ciągu najbliższych trzech lat Rodzina Franciszkańska będzie obchodzić trzy pozostałe rocznice (Stygmaty, Pieśń słoneczna i Pascha Franciszka). Jest to dla nas wielka szansa do ukazania ludziom bogactwa naszego charyzmatu i naszej tradycji teologicznej.

W wizji Jana z Greccio Dzieciątko Jezus wydaje się być nie-żywe, ale dzięki słowom św. Franciszka zostaje ożywione. Wszyscy radują się, widząc Je żywym i obecnym w ich sercach i w zgromadzeniu kościelnym. Przyjmijmy Je także dzisiaj, aby nas przemieniło w Boże narzędzia uszlachetniające życie i człowieczeństwo.

Miejmy nadzieję, że nikt nie zastosuje do nas tego wyrażenia Celano: „Ojcze, pamiętaj o wszystkich swych synach, którzy będąc trapieni niebezpieczeństwami nie do rozwikłania, z dala tylko w twoje podążają ślady, co Ty, o najświętszy, doskonale poznajesz” (2 Cel 224).

Bibliografia

Biblia

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Pallottinum [online], 2022, dostęp: 12.12.2023, <<http://www.biblia.pl/>>.

Dokumenty nauczania Kościoła

BENEDYKT XVI, *Address at the opening of the 12th Ordinary General Assembly of the Synod of Bishops* (6 X 2008), „*Ecclesia*” 3436 (2008) 26.

BENEDYKT XVI, *Encyklika «Deus Caritas est»* (25 XII 2005), w: *The Holy See* [online], dostęp: 7.12.2023, <https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20051225_deus-caritas-est.html>.

BENEDYKT XVI, *General audience* (23 XII 2009), w: *Insegnamenti di Benedetto XVI*, V/2 (2009) 784-787, *LEV*, Vatican City 2010, zob.: *The Holy See* [online], dostęp: 12.12.2023, <https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/audiences/2009/documents/hf_ben-xvi_aud_20091223.html>.

BENEDYKT XVI, *Homilia podczas Pasterki w Bazylice św. Piotra* (24 XII 2011), w: *Insegnamenti di Benedetto XVI*, VII/2 (2011) 957-961, *LEV*, Vatican City 2012, zob. *The Holy See* [online], dostęp: 12.12.2023, <https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/homilies/2011/documents/hf_ben-xvi_hom_20111224_christmas.html>.

COUNCIL OF VIENNA, *Exivi de Paradiso. Constitution* (6 V 1312), *COD* 392-401.

FOURTH LATERAN COUNCIL, «*Ne nimia religionum diversitas*» (1215), w:

- ALBERIGO Giuseppe i inni (red.), *COD*, Istituto Scienze Religiose, Bologna ²1996, 242.
- FRANCISZEK, *Address during the ceremony commemorating the 50th anniversary of the institution of the synod of bishops*, (17 X 2015), *OR* 238 (18 X 2015) 4-7.
- FRANCISZEK, *Address to participants in the international congress on catechesis* (27 IX 2013), *OR* (29 IX 2013) 8, zob. *The Holy See* [online], dostęp: 12.12.2023, <https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/september/documents/papa-francesco_20130927_pellegrinaggio-catechisti.html>.
- FRANCISZEK, *Adhortacja apostolska «Evangelii gaudium»* (24 XI 2013), w: *The Holy See* [online], dostęp: 7.12.2023, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20180319_gaudete-et-exsultate.html>.
- FRANCISZEK, *Adhortacja apostolska «Gaudete et exsultate»* (19 III 2018), w: *The Holy See* [online], dostęp: 7.12.2023, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20180319_gaudete-et-exsultate.html>.
- FRANCISZEK, *Encyklika «Fratelli tutti»* (3 X 2020), w: *The Holy See* [online], dostęp: 13.12.2023: <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html>.
- FRANCISZEK, *Encyklika «Laudato si'»* (24 V 2015), w: *The Holy See* [online], dostęp: <https://www.vatican.va/content/dam/francesco/pdf/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si_pl.pdf>.
- FRANCISZEK, *Homily* (1 IV 2013), *OR* (15/16 IV 2013) 8.
- FRANCISZEK, *Homily* (2 II 2019), *OR* 29 (4-5 II 2019) 11.
- FRANCISZEK, *List apostolski «Admirabile signum» o znaczeniu i wartości żłóbka* (1 XII 2019), w: *The Holy See* [online], dostęp: 13.11.2023, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap_20191201_admirabile-signum.html>.
- FRANCISZEK, *Świadkowie radości. List apostolski Papieża Franciszka do zakonnic i zakonników na rozpoczęcie Roku Życia Konsekwowanego* (21 XI 2014), n. I,1, *AAS* 106 (2014) 935-947, zob. *The Holy See* [online], dostęp: 12.12.2023, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_letters/documents/papa-francesco_lettera-ap_20141121_lettera-consacрати.html>.

- JAN PAWEŁ II, *Address to the Franciscan Family in Greccio* (2 I 1983), 3, *SelFran* 12/34 (1983) 143-158.
- JAN PAWEŁ II, *Adhortacja apostołska «Vita consecrata»* (25 III 1996), w: *The Holy See* [online], dostęp: 12.12.2023, <https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_25031996_vita-consecrata.html>
- Katechizm Kościoła katolickiego*, Pallottinum 2002.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym «Gaudium et spes»*, w: TENŻE, *Konstytucje – Dekrety – Deklaracje*, tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallottinum – Poznań 2002, s. 526-606.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego «Perfectae caritatis»*, w: TENŻE, *Konstytucje – Dekrety – Deklaracje*, tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallottinum – Poznań 2002, s. 264-275.

Źródła franciszkańskie i dotyczące franciszkanizmu

- BONAWENTURA, *Życiorys większy św. Franciszka*, w: *ŻF*, s. 813-1005.
- Czwarty List św. Klary do Agnieszki Praskiej*, w: *ŻF*, s. 2169-2172.
- DUNS SCOTUS John, *Opera Omnia*, studio et cura Commissioni Scotisticae ad fidem codicum edita, *LEV*, Vatican City 1950ss.
- DUNS SCOTUS John, *Opera omnia*, vol. 1-26, ed. Vivès L., Paris 1891-1895.
- Drugi List św. Klary do Agnieszki Praskiej*, w: *ŻF*, s. 2159-2162.
- List do Brata Leona*, w: *PSF*, s. 121-125 [także w: *ŻF*, s. 277].
- List do całego Zakonu*, w: *PSF*, s. 415-427 [także w: *ŻF*, s. 257-262].
- List do ministra*, w: *PSF*, s. 324-331, [także w: *ŻF*, s. 265-266].
- List do wiernych. Druga redakcja*, w: *ŻF*, s. 233-241.
- Oficjum o Męce Pańskiej*, w: *PSF*, s. 154-201 [także w: *ŻF*, s. 369-393].
- Pierwszy List św. Klary do Agnieszki Praskiej*, w: *ŻF*, s. 2153-2157.
- Pieśń słoneczna*, w: *PSF*, s. 230-241 [także w: *ŻF*, s. 343-349].
- Pisma św. Franciszka z Asyżu. Teksty łacińskie i starowłoskie w polskim przekładzie*, Kraków 2009.
- Pobożne przebywanie w pustelni*, w: *PSF*, s. 432-437 [także w: *ŻF*, s. 165-168].
- Pozdrowienie cnót*, w: *PSF*, s. 208-215 [także w: *ŻF*, s. 327-333].
- Reguła niezatwierdzona [wcześniejsza] (Regula non bullata)*, w: *PSF*, s. 262-323 [także w: *ŻF*, s. 95-123].

- Reguła świętej Klary*, w: *ŻF*, s. 2095-2122.
- Reguła zatwierdzona [późniejsza] (Regula bullata)*, *PSF*, s. 386-411 [także w: *ŻF*, s. 127-139].
- Relacja Trzech Towarzyszy*, w: *ŻF*, s. 1435-1505.
- Sacrum commercium czyli Święte Przymierze*, w: *ŻF*, s. 1671-1710.
- Słowa świętego napomnienia*, w: *PSF*, s. 464-491 [także w: *ŻF*, s. 193-206].
- Testament św. Klary*, w: *ŻF*, s. 2123-2133.
- Testament ze Sieny*, w: *PSF*, s. 544-547 [także w: *ŻF*, s. 163].
- Testament*, w: *PSF*, s. 448-463 [także w: *ŻF*, s. 153-160].
- TOMASZ z CELANO, *Życiorys drugi świętego Franciszka*, w: *ŻF*, s. 551-730.
- TOMASZ z CELANO, *Życiorys pierwszy świętego Franciszka*, w: *ŻF*, s. 431-544.
- Zbiór Asyski*, w: *ŻF*, s. 1507-1669.
- Źródła Franciszkańskie, Kraków 2005.
- Zwierciadło doskonałości. Redakcja mniejsza*, w: *ŻF*, s. 1711-1775.

Opracowania, pozostałe źródła i literatura

- 2023-2026: *A Centenary articulated and celebrated in several centenaries*, w: *800 Centenario Francescano* [online], dostęp: 13.11.2023, <<http://www.centenarifrancescani.org/index.php/pl/dokumenty/centenario-pol-def>>.
- ACCROCCA Felice, *Francesco fratello e maestro*, Messaggero, Padova 2012, 17-29.
- ACCROCCA Felice, *Il Natale di Greccio nella testimonianza delle fonti*, w: CACCIOTTI Alvaro, (red.), *Il Natale di Francesco a Greccio*, Ed. Biblioteca Francescana, Milano 2022, 8-36.
- ACCROCCA Felice, *La regola "di" Francesco: un testo a più mani, „Frate Francesco”* 89 (2023) 145-173.
- ACCROCCA Felice, *Un cantiere aperto. Travagli redazionali delle Regole «di» Francesco*, w: MARANESI P. – ACCROCCA F. (red.), *La regola di frate Francesco. Eredità e sfida*, Ed. Francescane, Padova 2012, 13-56.
- ALBERZONI Maria Pia et al., *Il perdono di Assisi e le indulgenze plenarie: atti dell'Incontro di studio in occasione dell'VIII centenario dell'Indulgenza della Porziuncola (1216-2016)*: S. Maria degli Angeli, 15-16 VII 2016, Fondazione CISAM, Spoleto 2017.

- AMAZON SYNOD OF BISHOPS, *Amazonia: New Paths for the Church and for an Integral Ecology. Final document*, w: *Special Assembly of the Bishops for the Pan-Amazon Region – 6 to 27 October* <http://www.sinodoamazonico.va/> [online], dostęp: <<http://secretariat.synod.va/content/sinodoamazonico/en/documents/final-document-of-the-amazon-synod.pdf>>, 13.11.2023.
- AUGUSTYN Z HIPPONY, *Sermo 375, PL 39*, 1668.
- AUGUSTYN Z HIPPONY, *The confessions of St Augustine*, Cosimo Classics, New York 2009 [TENŹE, *Las confesiones*, Palabra, Madrid ²⁰2011].
- AUGUSTYN Z HIPPONY, *The works of Saint Augustine. Sermons III/6 (184-229z)*, New City Press, New Rochelle (NY)1993.
- BAISAS Bienvenido Q., *San Francisco de Asís y el portal de Belén, SelFran 145/51 (2022) 107-114.*
- BARTH Karl, *Carta a los Romanos*, BAC, Madrid 2002.
- BARTOLI LANGELI Attilio, *La Solet annuere come documento*, w: MARANESI Pietro – ACCROCCA Felice (red.), *La regola di frate Francesco. Eredità e sfida*, Ed. Francescane, Padova 2012, 57-94.
- BEKLINER Nicholas R., *The origins of the crèche*, „*Gazette des Beaux Arts*” 30/2 (1946) 249-278.
- BOFF Leonardo, *Francis of Assisi: a model for human liberation*, Orbis, Maryknoll (NY) 2006; [TENŹE., *San Francisco de Asís: ternura y vigor*, Ps Terrae, Santander ⁷1982].
- BONI Andrea, *La novitas franciscana nel suo essere e nel suo divenire (cc. 578/631)*, „*Antonianum*” Rome 1998, 224-225.
- BRUFANI Stefano (red.), *Il Perdono d'Assisi. Storia agiografia erudizione*, Fondazione CISAM, Spoleto 2016.
- CACCIOTTI Alvaro – MELLI Maria, (red.), *Francesco a Roma dal signor papa. Atti del VI Convegno storico di Greccio*, Greccio, May 9-10, 2008, Biblioteca francescana, Milano 2008.
- CARBAJO-NÚÑEZ Martín, „*Proclamad la Buena Nueva a toda la creación*” (*Mc 16,15*). *Ecología integral y evangelización* (monographic issue), „*Frontera Hegian. Cuadernos de Formación Permanente de VR*”, 121/3 (2023) c. 5.
- CARBAJO-NÚÑEZ Martín, *Być franciszkaninem w erze cyfrowej. Nowe wyzwania, nowa nadzieja*, Olsztyn, 2022.
- CARBAJO-NÚÑEZ Martín, *Duns Scoto e il dialogo oggi*, „*Studi Ecumenici*” 27/4 (2009) 445-476.
- CARBAJO-NÚÑEZ Martín, *Ecología franciscana. Raíces de la Laudato si'*, Efarantzazu, Oñati 2016, 144-158.

- CARBAJO-NÚÑEZ Martín, *La alegría de evangelizar. Potencialidad de la via pulchritudinis y del lenguaje narrativo*, „Verdad y vida” 265 (2014) 333-367.
- CARBAJO-NÚÑEZ Martín, *The universal fraternity. Franciscan roots of Fratelli tutti*, TAU, Phoenix (AZ) 2023.
- CENCINI Amedeo, *La vida fraterna: comunión de santos y de pecadores*, Sígueme, Salamanca ²1999.
- DALARUN Jacques, *Governare è servire: saggio di democrazia medievale*, Biblioteca Francescana, Milano 2015.
- DESBONNETS Théophile, *De la intuición a la institución. Los franciscanos*, Ed. Franciscanas, Arantzazu 1991.
- DORIVAL Gilles – BOYER Jean Paul (red.), *La Nativité et le temps de Noël. Antiquité et Moyen Age*, Provence UP, Aix-en-Provence 2003.
- DOZZI Dino, *La Regola per la vita*, w: MARANESI P. – ACCROCCA F. (red.), *La regola di frate Francesco. Eredità e sfida*, Ed. Francescane, Padova 2012, 191-228.
- ESSER Kajetan, *Das ‘ministerium generale’ des hi. Franziskus von Assisi*, „Franziskanische Studien“ 33 (1951) 329-348.
- ESSER Kajetan, *La Orden franciscana, orígenes e ideales*, Arantzazu, Oñate 1976.
- ESSER Kajetan, *Melius catholice observemus. Esposizione della Regola Franciscana alla luce degli scritti e delle parole di san Francesco*, w: *Introduzione alla Regola franciscana*, Cammino, Milano 1969, 107-221.
- FERRERO Ernesto, *Francesco e il Sultano*, Einaudi, Torino 2019.
- FRUGONI Chiara, *Analisi delle singole scene*, w: ZANARDI Bruno – ZERI Federico – FRUGONI Chiara, *Il cantiere di Giotto. Le storie di S. Francesco ad Assisi*, Skira, Milan 1996, 66-363.
- FRUGONI Chiara, *Sui vari significati del Natale di Greccio, nei testi e nelle immagini*, w: CACCIOTTI A., (red.), *Il Natale di Francesco a Greccio*, 53-141.
- GARCÍA PAREDES José C. Rey, *El liderazgo «que viene de Dios»*, „Vida Religiosa” 112/4 (2012) 24.
- GARCÍA PAREDES José C. Rey, *Procesos de transformación: volar, viajar, contemplar* (31 I 2017), w: *Vida Religiosa* [online], dostęp: 12.12.2023, <<https://vidareligiosa.es/procesos-de-transformacion-volar-viajar-contemplar/>>.
- GONZALO Luis Alberto, *Líderes que mantengan la expectación y el apasionamiento*, „Vida Religiosa” 112/4 (2012) 17.

- GOUGAUD Louis, *La crèche de Noël avant saint François d'Assise*, „*Revue des Sciences Religieuses*” 2 (1922) 26–34.
- GRUNDMANN Herbert, *Religious movements in the Middle Ages*, Notre Dame UP, Notre Dame (IN) 2005.
- GUERRA José Antonio, *Autoridad y obediencia en las dos Reglas franciscanas. Una reflexión sobre 1R 4-6 & 2R 10*, *SelFran* 29 (2000) 203-248.
- HALSBERGHE Gaston H., *The cult of Sol Invictus*, Brill, Leiden 1972.
- HENRICUS ABRINCENSIS, *Legenda S. Francisci versificata*, w: AA.VV., *Legendae S. Francisci Assisiensis saeculis XIII et XIV conscriptae, Quaracchi*, Ad Claras Aquas 1926-1941, Fasc. IV.
- HOBBS Thomas, *De cive: elementos filosóficos sobre el ciudadano*, Alianza, Madrid 2016.
- HOROWSKI Aleksander, *La “Regula non bullata”: dal silenzio di Tommaso da Celano al racconto di Bonaventura e alle compilazioni francescane del Trecento*, „*Laurentianum*” 62 (2021) 329-356.
- INTERNATIONAL THEOLOGICAL COMMISSION, *Synodality in the life and mission of the Church*, (2 III 2018) 6, w: *The Holy See* [online], dostę: 11.12.2023, <https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_20180302_sinodalita_en.html>.
- IULIANUS SPIRENSIS, *Vita Sancti Francisci*, w: AA.VV., *Legendae S. Francisci Assisiensis saeculis XIII et XIV conscriptae, Quaracchi*, Ad Claras Aquas 1926-1941, Fasc. IV.
- JACQUES DE VITRY, *Letter I* (1216) (*FAED* I 578-580).
- JACQUES DE VITRY, *Letter VI* (1220) (*FAED* I 580-581).
- JACQUES DE VITRY, *Letter VI* (1220), (*FAED* I, 580-581).
- JORDAN OF GIANO, *Cronicle*, 12 & 14 (*FF* 2323-2412).
- KAPROŃ Mariusz Adam, *¿Cómo celebró Saint Francis la Navidad en 1223? 800 años después de la Navidad de Greccio*, „*Yachay*” 40/77 (2023) 9-34.
- KUMKA Emil, *Io non smetterò di ammaestrare i frati. La pedagogia di Francesco nella “Compilatio Assisiensis”*, LEV, Vatican city 2014.
- LE GOFF Jacques, *Francesco d'Assisi*, Biblioteca Francescana, Milano 1998.
- LEHMANN Leonard, *El “Salmo Navideño” de Saint Francis (Of 15)*, *SelFran* XX/59 (1991) 261-263.
- MARANESI Pietro, *Il travaglio di una redazione. Le novità testuali della Regola bollata indizi di un'evoluzione*, „*Miscellanea Francescana*” 109 (2009) 61-89, 353-384.

- MARANESI Pietro, *La relazioni tra fratelli*, w: MARANESI P. – ACCROCCA F. (red.), *La regola di frate Francesco. Eredità e sfida*, Ed. Francescane, Padova 2012, 507-549.
- MARANESI Pietro, *Scribere, intelligere et observare regulam. La proposta simpliciter et spiritualiter di frate Francesco*, „*Frate Francesco*” 89 (2023) 175-210.
- MÉHU Didier, *L'évidement de l'image ou la figuration de l'invisible corps du Christ (IXe–XIe siècle)*, „*Images Re-vues*” 11 (2013), zob. *Open Edition Journals* [obline], dostęp: 13.12.2023, <<http://journals.openedition.org/imagesrevues/3384/>>.
- METZ Johann Baptist, *Mistica degli occhi aperti. Per una spiritualità concreta e responsabile*, Queriniana, Brescia 2013.
- NAGY Piroska, *Making a Collective Emotional Body. Francis of Assisi Celebrating Christmas in Greccio (1223)*, w: MARTÍN-MORUNO Dolores – PICHEL Beatriz (red.), *Emotional Bodies: The Historical Performativity of Emotions*, Champaign (IL), 2019; wyd. online, Illinois Scholarship [online], 17 IX 2020.
- OFM, *The General Constitutions and the General Statutes of the Order of Friars Minor*, Rome 2021, w: OFM [online], dostęp: 13.12.2023, <<https://ofm.org/uploads/The%20General%20Constitutions%20and%20Statutes%20ENG.pdf>>.
- ODOARDI Giovanni, *Il S. Francesco della Comunità nei sec. XIV e XV*, w: GIEBEN Servus (red.), *Francesco d'Assisi nella storia: Secoli XIII-XV*, vol 1, Istituto Storico dei Cappuccini, Rome 1983, 123-159.
- PALAZZO Éric, *Liturgie et société au Moyen Age*, Aubier, Paris 2000.
- PRINZIVALLI Emanuela – FIORELLI Lorenzina, *Alcune riflessioni sulla "Vita s. Francisci" di Giuliano da Spira*, *Hagiographica* 3 (1996) 137-162.
- PUMA Giulia, *Les natiuités italiennes (1250-1450)*, Publications de l'École française de Rome, Rome 2019, c. 1, zob. *Open Edition Books* [online], dostęp: 12.12.2023, <<https://books.openedition.org/efr/39047>>.
- QUAGLIA Armando, *Due regole a confronto: san Benedetto e san Francesco*, Messaggero, Padova 1990.
- RACCA Giorgio, *La Regola dei frati minori*, Porziuncula, Assisi 1986.
- RADI Luciano, *Francesco e il Sultano*, Citadella Editrice, Assisi 2006.
- RAMINA Antonio, *La carità dell'obbedienza*, w: MARANESI P. – ACCROCCA F. (red.), *La regola di frate Francesco. Eredità e sfida*, Ed. Francescane, Padova 2012, 435-470.

- RODRÍGUEZ CARBALLO José, *La grazia delle origini. VIII centenario della fondazione dell'Ordine dei Frati Minori (1209-2009)*, w: *Enchiridion dell'Ordine dei Frati Minori. Documenti 2003-2007*, III, LIEF, Vicenza 2009, 750-765.
- ROSENTHAL Erwin, *The Crib of Greccio and the Franciscan Realism*, „*Art Bulletin*” 36/1 (1954) 57-60.
- RUIZ DE LA PEÑA Juan Luis, *Una fe que crea cultura*, Caparrós, Madrid 1997.
- SABATIER Paul, *Vita di san Francesco d'Assisi*, Mondadori, Milano 1978.
- SCHMUCKI Okavian, *La Regola di Giovanni da Matha e la Regola di Francesco d'Assisi: somiglianze e peculiarità, nuovi rapporti con l'Islam*, „*Italia Franciscana*” 74/3 (1999) 11-42.
- SECONDIN Bruno, *Abitare gli orizzonti. Simboli, modelli e sfide della vita consacrata*, Paoline, Milano 2001.
- SEDDA Filippo, *Exivi de Paradiso: la conciliazione di una storia contrastata*, „*Frate Francesco*” 83/1 (2017) 137-159.
- SENA Lorenzo (red.), *Regola di san Benedetto*, Sentieri di Montefano, 1, Fabriano 1995.
- SENSI Mario, *Il perdono di Assisi*, Porziuncola, Assisi 2002.
- SINEK Simon, *Start with why. How great leaders inspire everyone to take action*, Portfolio, New York 2009.
- The Rule of St. Benedict: an introduction to the contemplative life*, St. Martin's Essentials, New York 2020.
- THODE Henri, *Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien*, vol. I, Grote, Berlin 1885.
- TODISCO Orlando, *La libertà fondamento della verità. Ermeneutica francescana del pensare occidentale*, Messaggero, Padova 2008.
- TOMASZ z AKWINU, *Summa Theologiae*, 35 voll., Studio Domenicano, Firenze 1949-1975.
- Trzon tematyczny/charyzmatyczny obchodów Stulecia Franciszkanów 2023-2026*, w: *OFM – Ordo Fratrum Minorum* [online], dostęp: 16.11.2023, <<https://ofm.org/uploads/Thematic%20charismatic-cores.pdf>>.
- URIBE Fernando, *Apuntes para una lectura actualizada de la regla franciscana. La dimensión evangelizadora de la vida según la regla bulada*, *SelFran* 36 (2006) 181-206.
- URIBE Fernando, *Comentar hoy la Regla franciscana*, „*Collectanea Franciscana*” 76 (2006) 119-160.

- URIBE Fernando, *La Regla de San Francisco. Letra y Espíritu*, Espigas, Murcia 2006.
- VELÁSQUEZ Daniel Ignacio, *La Regla de los Frailes Menores*, Cali 1949.
- YOUNG Karl, *The Drama of the Mediaeval Church*, vol. II, Clarendon Press, Oxford 1933.

Wykaz skrótów

Skróty ksiąg biblijnych według Biblii Tysiąclecia

- 1 B* – BONAWENTURA, Życiorys większy św. Franciszka
1 Cel – CELANO, Życiorys pierwszy świętego Franciszka
1 L – Pierwszy List św. Klary do Agnieszki Praskiej
1 Reg – Reguła niezatwierdzona [wcześniejsza] (*Regula non bullata*)
1 Zw – Zwierciadło doskonałości. Redakcja mniejsza
2 Cel – CELANO, Życiorys drugi świętego Franciszka
2 L – Drugi List św. Klary do Agnieszki Praskiej
2 Lw – List do wiernych. Druga redakcja
2 Reg – Reguła zatwierdzona [późniejsza] (*Regula bullata*)
3T – Relacja Trzech Towarzyszy
4 L – Czwarty List św. Klary do Agnieszki Praskiej.
a. – artykuł
AAS – Acta Apostolicae Sedis
AdS – FRANCISZEK, *List apostolski «Admirabile signum»*
BAC – Biblioteca de autores cristianos
c. – Rozdział [chapter]
CCGG – KURIA GENERALNA, *Konstytucje* [GENERAL CURIA OFM, General Constitutions]
CFF – Konferencja Rodziny Franciszkańskiej [Conference of the Franciscan Family]
COD – *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*
d. – distinctio, distinctiones
DC – BENEDYKT XVI, *Encyklika «Deus caritas est»*
EG – FRANCISZEK, *Adhortacja apostolska «Evangelii gaudium»*
FAED – AMSTRONG R.J – HERMANN J.A.W. – SHORT W.J. (red.), Francis of Assisi: Early Documents
FT – FRANCISZEK, *Encyklika «Fratelli tutti»*
GE – FRANCISZEK, *Adhortacja apostolska «Gaudete et exsultate»*

- GS – SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja «Gaudium et spes»*
- KKK – *Katechizm Kościoła katolickiego*
- Lect – DUNS ESCOTO, *Lectura*
- LEV – Libreria Editrice Vaticana
- LL – *List do Brata Leona*
- LM – *List do ministra*
- LS – FRANCISZEK, *Encyklika «Laudato si'»*
- LZ – *List do całego Zakonu*
- Np – *Słowa świętego napomnienia*
- Of – *Oficjum o Męce Pańskiej*
- OFM – Ordo Fratrum Minorum
- OR – L'Osservatore Romano
- Ord – DUNS SZKOT, *Ordinatio* (Opus Oxoniense)
- PC – SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret «Perfectae caritatis»*
- Pcn – *Pozdrowienie cnót*
- PL – MIGNE J.-P. (ed.), *Patrologia Latina*
- PSF – *Pisma świętego Franciszka z Asyżu. Teksty łacińskie i starowłoskie w polskim przekładzie*, Kraków 2009
- Psł – *Pieśń słoneczna*
- Pust – *Pobożne przebywanie w pustelni*
- q. – Quaestio, quaestiones
- Quaracchi – BONAWENTURA, *Opera omnia*, Collegii S. Bonaventurae, Quaracchi 1882-1902.
- RKl – *Reguła świętej Klary*
- S.Th – TOMASZ Z AKWINU, *Summa Theologiae*
- S19df – SYNOD AMAZOŃSKI, *Dokument końcowy* [AMAZON SYNOD OF BISHOPS, *Amazonia: New Paths for the Church and for an Integral Ecology. Final document*]
- Sc – «*Sacrum commercium*» czyli *Święte Przymierze*
- SelFran – *Selecciones de Franciscanismo*
- T – *Testament* [św. Franciszka]
- TKl – *Testament św. Klary*
- TS – *Testament ze Sieny*
- UP – University Press
- Vat – DUNS SCOTUS, *Opera omnia*
- VC – JAN PAWEŁ II, *Adhortacja apostołska «Vita consecrata»*
- ZA – *Zbiór Asyjski*
- ZF – *Źródła Franciszkańskie*, Kraków 2005

Spis treści

Wprowadzenie	7
Wymiar teologiczny	9
Wymiar antropologiczny.	11
Wymiar eklezjologiczny	12
Wymiar społeczny	14
1. „Aby mieli życie”. Reguła zatwierdzona Świętego Franciszka	17
1.1. „Zaczyna się życie braci mniejszych”	19
1.1.1. Reguła jest życiem	21
1.1.2. „Jeśli jacyś zapragną podjąć to życie” (<i>2 Reg 2</i>)	23
1.1.3. Niech „będą przyjęci pod posłuszeństwo”	25
a) Posłuszeństwo w pierwszej osobie	26
b) Posłuszeństwo oznacza przyjęcie braterstwa i logiki daru	29
1.2. Władza: matka, które troszczy się o życie	30
1.2.1. Słuchanie Ducha Świętego, jako prawdziwego ministra gene- ralnego	32
1.2.2. Niechęć niektórych ministrów: logika władzy	35
1.3. Dzisiaj potrzebujemy Reguły	38
1.3.1. Jak powinniśmy żyć Regułą dzisiaj?	38
1.3.2. Przyjęcie Reguły jako istotnego procesu transformacji	40
1.3.3. Władza: świadkowie, którzy inspirują i animują	41
1.4. Podsumowanie	42
2. Świętujemy życie, które odradza się ponownie:	
Szopka w Greccio	45
2.1. Opowieści o szopce w Greccio.	46
2.1.1. Niektóre precedensy	48
2.1.2. Wersja autorstwa Celano (<i>1 Cel 84-87</i>)	50
a) Nowe Betlejem, nowy Kościół, nowe stworzenie	51
b) Pokój na Ziemi	52
c) Nowa ludzkość	54
2.1.3. Opowieść Bonawentury (<i>1 B 10,7</i>)	55

2.2. Tajemnica Boga jako miłości hojnej	57
2.2.1. Miłość Boża jako początek i fundament wszystkiego, co istnieje	57
2.2.2. Bliskość Boga	58
2.3. Wcielenie oświeca nasze człowieczeństwo	59
2.3.1. Chrystocentryzm i antropologia relacyjna	61
2.3.2. Człowiek jest osobą kontemplacyjną, „słuchaczem Słowa”	62
2.4. Wzmocnienie relacji rodzinnych	63
2.4.1. Każdy ma swoje miejsce w Betlejem	64
2.4.2. Wcielenie i Eucharystia budują kosmiczną rodzinę	65
2.5. Dobroć i sakramentalność stworzenia	66
2.5.1. Siostra stworzenie	66
2.5.2. Stworzenie ukazuje dobroć Boga	67
2.5.3. Radosne, wizualne i emocjonalne doświadczenie	68
2.6. Św. Klara i tajemnica Wcielenia	69
2.7. Podsumowanie	70
Zakończenie	73
Bibliografia	77
Załącznik	87
A. Uwagi ogólne	87
1. Tematyka	87
2. Adresaci	88
3. Metodologia	88
B. Świętować rocznicę Reguły 1223-2023	89
Teksty	89
Nasze bycie w Chrystusie	90
Nasze bycie bratem i siostrą	90
Nasze bycie w komunii	91
Nasze bycie w świecie	91
C. Świętować rocznicę Bożego Narodzenia w Greccio 1223-2023	92
Teksty	92
Nasze bycie w Chrystusie	93
Nasze bycie braćmi i siostrami	94
Nasze bycie w komunii	94
Nasze bycie w świecie	95
Wykaz skrótów	97